

УДК 332.1:628.1

Семещук Т. В.

Національний університет водного господарства та природокористування

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ НАДХОДЖЕНЬ РЕНТНИХ ПЛАТЕЖІВ
ЗА СПЕЦІАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ

У статті розглянуто основні положення справляння рентної плати за спеціальне використання води. Оцінено розмір надходжень рентних платежів за спеціальне водокористування по регіонах, виділено їхні особливості водокористування. Розраховано регіональну фіскальну віддачу спеціального водокористування.

Ключові слова: рентна плата, платність водокористування, фіскальна віддача, номінальна рентна плата, реальна рентна плата, спеціалізація регіону, регіональні особливості водокористування.

Постановка проблеми. У кожній країні за користування природними ресурсами встановлюється відповідна плата, яка здебільшого стягується через систему податків. Саме від ефективності механізму справляння, економічно обґрунтованого розміру ставок, запитів і потреб сьогодення залежить якісний стан такого життєво необхідного економічного продукту, як вода. Розв'язання проблеми встановлення справедливої вартості води на певній території дасть змогу зберегти і поліпшити стан водних об'єктів регіону та країни у цілому, які є досить забрудненими, та зберегти для майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку водного господарства, структури, механізмів управління та оцінювання водогосподарського комплексу лежать в основі досліджень таких учених, як В.А. Голян, Т.П. Галушкіна, В.М. Мандзик, В.А. Сташук, М.А. Хвесик, О.В. Яроцька, А.В. Яцик та ін. Зокрема, у їхніх працях запропоновано перспективні напрями реформування системи управління водними ресурсами та вдосконалення механізмів регулювання водокористування.

Мета статті полягає в аналізі динаміки надходжень рентних платежів за спеціальне водокористування по Україні та регіонах, оцінці впливу спеціалізації регіону на розмір рентних платежів та виявленні проблемних напрямів водокористування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним принципом економічного регулювання використання, відтворення та охорони водних об'єктів є платність водокористування.

За користування водними ресурсами в Україні, відповідно до Податкового кодексу, стягується рентна плата за спеціальне використання води. Згідно зі ст. 255 Податкового кодексу України, платниками рентної плати за спеціальне використання води є водокористувачі – суб'єкти господарювання незалежно від форми власності: юридичні особи, їх філії, відділення, представництва, інші відокремлені підрозділи без утворення юридичної особи (крім бюджетних установ), постійні представництва нерезидентів, а також фізичні особи – підприємці, які використовують воду, отриману шляхом забору води з водних об'єктів (первинні водокористувачі) та/або від первинних або інших водокористувачів (вторинні водокористувачі), та використовують воду для потреб гідроенергетики, водного транспорту і рибництва.

Рентна плата є найбільшою статтею доходів від експлуатації води, тому необхідно оцінити динаміку надходжень рентної плати за спеціальне використання води до зведеного бюджету (рис. 1).

Динаміка номінальної ренти за використання водних ресурсів за період 2011–2016 рр. досить нерівномірна, зростання розміру ренти відбувається в період 2011–2013 рр., при цьому обсяг забору води у 2011–2012 рр. був незмінний і становив 14 651 млн. м³. У 2013 р. обсяг надходжень ренти був максимальний за аналізований період – 1 474 930,1 тис. грн., при цьому забір води зменшився порівняно з попередніми роками і в 2013 р. становив 13 625 млн. м³, що на 7% менше за попередні роки, а приріст ренти становив 26% порівняно з 2011 р.

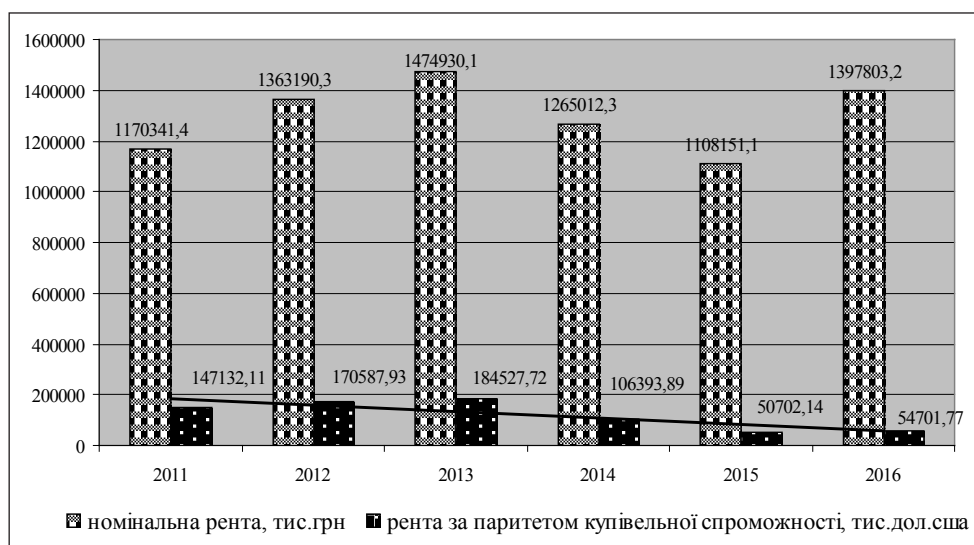

Рис. 1. Динаміка надходжень рентної плати за спеціальне використання води 2011–2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної фіскальної служби

Така динаміка збільшення надходжень номінальної рентної плати за спеціальне водокористування спричинена збільшенням ставок рентної плати за забір води з поверхневих та підземних вод. У 2014–2015 рр. обсяг ренти зменшується, що пов'язано з тенденцією до зменшення забору води на 15,5% у 2014 р. порівняно з 2013 р. та ще на 15,7% у 2015 р. порівняно з 2014 р.

Розрахунок реальних надходжень рентної плати за спеціальне використання води за паритетом купівельної спроможності показав динаміку зменшення, що підтвердила побудова лінії тренда, яка має низхідний характер.

При цьому також залишається проблема обліку використання і забору води. Сьогодні для споживачів, зокрема у житлово-комунальному господарстві, немає обов'язкового обліку споживання води спеціальними засобами, а існують ще радянські норми споживання води, за якими й ведеться облік. Таким чином, установити реальні обсяги споживання дуже важко. Крім того, під час обчислення ренти для житлово-комунального господарства застосовується понижуючий коефіцієнт 0,3, що не стимулює до підвищення ефективності водокористування, а підвищення тарифів відбувається у межах інфляції. Через низький рівень життя населення підвищення тарифів сприймається дуже негативно, але тут не відбувається навіть окупність послуг, вже не кажучи про розвиток та необхідну модернізацію, які ніхто не закладає у тариф. Особливо чітко це можна прослідкувати у фіскальній віддачі рентної плати за спеціальне використання води (рис. 2).

Головна роль рентної плати за спеціальне використання води – встановлення справедливої вартості користування цим благом та сплати коштів за це до бюджету, які повинні бути перерозподілені для забезпечення ефективного функціонування водогосподарського комплексу та галузі для надання якісних послуг водокористувачам та підтримки водних об'єктів у належному стані. А для цього необхідні грошові ресурси які й повинні надходити від водокористувачів у вигляді податків.

Така динаміка обсягу забору та надходжень рентних платежів свідчить про нестабільність економіки, відсутність чіткої політики тарифування, збільшення ставок ренти має більше стихійний характер, а не чітке економічне обґрунтування та послідовність, тому складно здійснювати прогнозування та планування розвитку галузі, залучення інвестиційних ресурсів на короткострокові та довгострокові періоди, адже для інвестора існує безліч ризиків та невизначеності.

Територіальний показник фіскальної віддачі дає змогу згрупувати регіони у групи з високим рівнем фіскальної віддачі та низьким рівнем. Окрім того, такий розподіл більш чітко дає змогу виявити «слабкі», проблемні галузі, напрями водокористування у кожному регіоні (рис. 3).

Аналіз рівня фіскальної віддачі, надходжень податкових платежів показав нерівномірність між регіонами. Найбільшу віддачу в 2015 р. мали Закарпатська та Миколаївська області на рівні

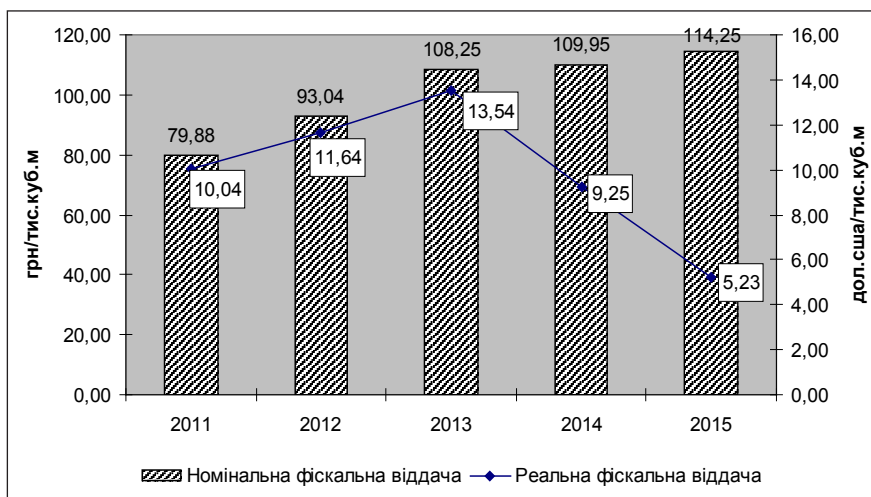

Рис. 2. Динаміка фіскальної віддачі рентної плати за спеціальне використання води 2011–2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної фіскальної служби, статистичний збірник «Довкілля України»

250 грн./тис. м³ води. Виробництво харчових продуктів та напоїв, машинобудування, виробництво і розподіл електроенергії, металургійне виробництво – спеціалізація Миколаївської області, що дала можливість отримати найвищий показник в Україні. На Закарпатті найбільш розвиненим є рекреаційний комплекс завдяки природним умовам, що наділили територію джерелами мінеральних вод, термальних лікувальних вод, гірською місцевістю, які вдало використовують. Також присутні сільське господарство завдяки м'якому клімату, харчова промисловість, лісове господарство, в незначній кількості машинобудування. Очевидно, що на промислових об'єктах повною мірою здійснюється оплата, мінімальна кількість привілейованих галузей та максимально використовується наявний природний потенціал регіону.

Критично низькі показники фіскальної віддачі у 2015 р. мали Херсонська (15 грн./тис. м³ води), Одеська (17 грн./тис. м³), Донецька (35 грн./тис. м³), Луганська (36 грн./тис. м³ води) області. Можна сказати навіть, що вони безкоштовно використовують воду. Більшою мірою це є причина пільгового стягнення рентних платежів за спеціальне водокористування галузей гірничо-добувної для пілозаглушення у шахтах, що найбільш розвинені у Донецькій та Луганській областях. Щодо Одеської області, то тут функціонують одні з найбільших морських портів країни, що також мають привілейоване становище, та річковий транспорт, що курсує по Дунаю. Херсонська область не сплачує за воду, що втрачена в магістральних та міжгосподарських каналах зрошувальних систем та магістральних водогонів, що використовують для зрошення, адже тут найбільш розвинений аграрний сектор. Звідси і такий показник віддачі. Проте, певно, мало використовуються рекреаційні можливості, оскільки ці дві області розташовані на березі Чорного моря і з розвитком цього напрямку могли б отримати значні вигоди.

Решта регіонів, що мають середні показники у структурі свого виробництва, мають декілька напрямів, не є вузько спеціалізованими, в більшості наявні центри харчової промисловості, хімічної, виробництва електроенергії, легкої промисловості, машинобудівної, сільського господарства та ін. Розбіжності здебільшого спричинені наявністю більш чи менш ефективних технологій водокористування,

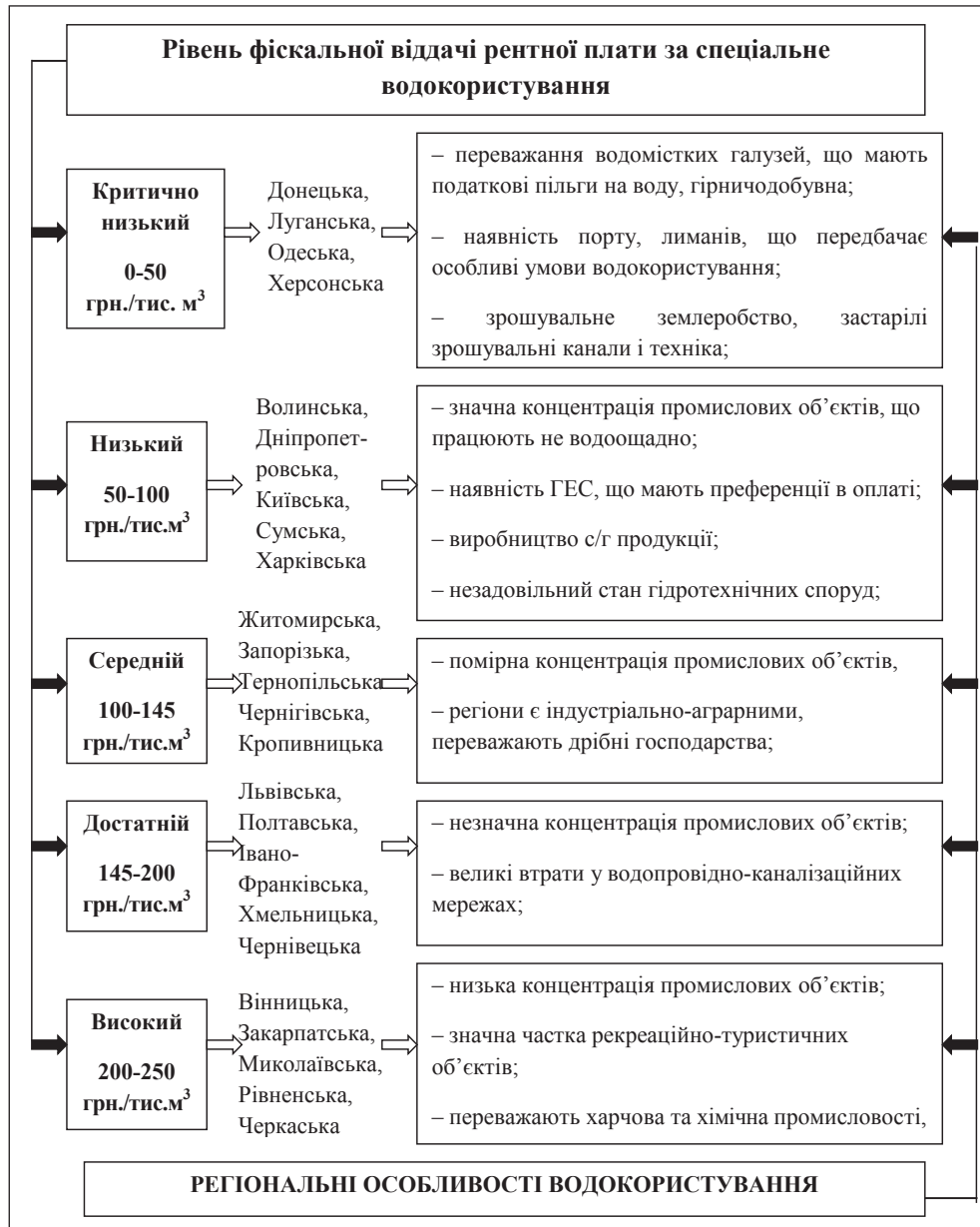

Рис. 3. Класифікація рівня регіональної фіскальної віддачі рентної плати за спеціальне використання води

водоощадності, модернізацією виробництв, чіткістю визначення бази сплати рентних платежів, наявністю великих чи дрібних підприємств водокористувачів. Також невеликі відмінності спричинені й тим, що в різних регіонах застосовуються різні ставки залежно від джерела водозабору та басейну річок, до яких належить та чи інша область.

Також слід відзначити, що такий розподіл рентних платежів певною мірою виник унаслідок скасування рентної плати в певних напрямках діяльності:

– задоволення питних і санітарно-гігієнічних потреб населення, протипожежних потреб, потреб зовнішнього благоустрою територій міст та інших населених пунктів, пилозаглушення у шахтах і кар'єрах, наукові дослідження у галузі рисосіяння та для виробництва елітного насіння рису, втрата в магістральних та міжгосподарських каналах зрошувальних систем та магістральних водогонів; усунення шкідливої дії вод (підтоплення, засолення, заболочення, зсуву, забруднення тощо); забезпечення випуску молоді цінних промислових видів риби та інших водних живих ресурсів у

водні об'єкти; морська вода, крім води з лиманів; використання садівницькими та городницькими товариствами (кооперативами); реабілітація, лікування та оздоровлення реабілітаційними установами для інвалідів та дітей-інвалідів; потреб гідроенергетики з гідроакumuлюючих електростанцій, які функціонують у комплексі з гідроелектростанціями; водного і морського транспорту.

Безсумнівно, деякі напрями цілком справедливо звільняються від сплати рентних платежів для лікування, наукових досліджень, благоустрою, але, напевно, варто було б робити перегляд пільгового водокористування для тих суб'єктів господарювання, що ведуть економічну діяльність, спрямовану на одержання прибутку. Для деяких суб'єктів господарювання доцільно було б під час визначення рентних ставок враховувати показники технічної можливості та економічної рентабельності їхньої господарської діяльності.

Посилення антропогенного навантаження на поверхневі води, значне забруднення та пониження асимілюючої спроможності багатьох

поверхневих водних об'єктів України роблять актуальним пошук нових та вдосконалення наявних еколого-економічних механізмів і методологій справляння платежів за водокористування.

Крім того, необхідно розширити інструменти економічного впливу та впроваджувати важелі податкового стимулювання раціонального водокористування у кожному регіоні:

- зниження податку в разі інвестування у виробництво маловодної, водоощадної та екологічно сприятливої продукції;

- зниження податку на прибуток для інвестицій в обладнання для водоочищення, маловодних технологій, повторно-поворотних систем водокористування;

- звільнення від оподаткування земель, відведених для очищення стічних вод, водних резервуарів;

- кошти від справляння ренти спрямовувати на фінансування заходів з охорони та оздоровлення водних об'єктів;

- прогресивне нарахування збитків, заподіяних водним об'єктам місцевого значення суб'єктами господарської діяльності виходячи зі ступеня їх шкідливості;

- взаємодія регіональних органів державної фіскальної служби та органів управління водними ресурсами щодо своєчасності та повноти сплати

водоресурсних платежів та екологічних зборів за скиди забруднюючих речовин у природні водні об'єкти;

- узаконити норму про надходження водоресурсних платежів у спеціальні фонди місцевих бюджетів в адміністративних районах та містах обласного підпорядкування, які відзначаються підвищеною ризикогенністю щодо виникнення паводків та повеней, а також високою рекреаційною спроможністю [2].

Максимізація надходжень водоресурсних платежів до бюджетів різного рівня залежить від диверсифікації цього виду фіскальних регуляторів з огляду на багатофункціональну спрямованість залучення водних ресурсів у господарський обіг. Варто інституціоналізувати додаткові платежі за надання водогосподарських та водних послуг, використання водних ресурсів у галузях промисловості, де існує квазірента, зумовлена впливом водного чинника. Рентний складник слід враховувати і під час перегляду наявних нормативів плати за спеціальне водокористування, виходячи зі значної відмінності величини фіскальної віддачі забраної води в розрізі адміністративно-територіальних одиниць України. Необхідно також реалізувати й решту завдань рентної політики, які були визначені ще на початку 2000-х років В. Міщенком та Б. Данилишиним (рис. 4).

Рис. 4. Завдання вдосконалення рентної політики за версією В. Міщенка та Б. Данилишина

Джерело: [3]

Висновки. Сьогодні існує нагальна потреба в модернізації фіскальної політики, податковому стимулюванні екологічно безпечних виробництв та обмеження прямого та опосередкованого субсидування екологічно небезпечних для стимулювання їх до вдосконалення технологій та переходу на «зелену економіку». Водночас перш ніж вводити пільги з податків, необхідно чітко передбачити механізм їх реалізації, оскільки від цього залежить, наскільки ефективними вони виявляться в кінцевому підсумку та сприятимуть розвитку регіонів, відкриють невикористані можливості та максимально ефективно розкриють потенціал, даний природою.

Аналіз динаміки рентних платежів за спеціальне водокористування показав номінальне зростання за рахунок індексації, а реальний розмір

платежів – динаміку зменшення. Отже, відповідна плата через досить низький рівень є неефективним регулюючим інструментом, який лише забезпечує одержання державою плати за свої природні ресурси.

Така ситуація вимагає перегляду розміру встановлених платежів, удосконалення системи нарахування та сплати. Регіональний аналіз показника фіскальної віддачі води показав нерівномірність надходжень та виявив проблемні галузі в питанні рентних платежів, спеціалізації регіону. Ними виявилися здебільшого гірничодобувна промисловість, аграрний сектор, рибне господарство, морський і річковий транспорт, комунальне господарство, діяльність яких є дуже водоемною та має податкові пільги.

Список використаних джерел:

1. Статистичний збірник «Довкілля України» 2010–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Фіскальне регулювання водокористування в регіоні: інституціональні засади та напрями вдосконалення / В.А. Голян, В.М. Бардась, Р.В. Бусел // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 1. – С. 25–37.
3. Міщенко В. Природоресурсна рента і рентна політика в Україні / В. Міщенко, Б. Данилишин // Економіка України. – 2003. – № 12. – С. 4–14.

Семещук Т. В.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОСТУПЛЕНИЙ РЕНТНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ ЗА СПЕЦИАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ

Резюме

В статье рассмотрены основные положения взимания рентной платы за специальное использование воды. Оценен размер поступлений рентных платежей за специальное водопользование по регионам, выделены их особенности водопользования. Рассчитана региональная фискальная отдача специального водопользования.

Ключевые слова: рентная плата, платность водопользования, фискальная отдача, номинальная рентная плата, реальная рентная плата, специализация региона, региональные особенности водопользования.

Semeshchuk T. V.

National University of Water Management and Nature Resources Use

REGIONAL FEATURES OF RENT PAYMENT FEES FOR SPECIAL USE OF WATER RESOURCES

Summary

The article deals with the main provisions of the lease payment for special use of water. Estimates of receipts of rent payments for special water use by regions, their features of water use are highlighted. The regional fiscal impact of special water use is calculated.

Key words: rent, payment for water use, fiscal return, nominal rental payment, real rent, specialization of the region, regional features of water use.